

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XLI. De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam
privatis, quàm publicis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

Herulorum apud Vistulæ ostia conterminis, in eamdem sententiam ita Theodosius: *οὐ μάς
εἰς ὑπαστός πημῶν σύνελην· αὐτὸν οὐρανόπερ εἴ τις καὶ ὑποσκέψει, καὶ τοῦ πολέμωρον εἰς αὐτὸς λύει.
ὑπάρχει δὲ ἐξ Φερέτου· Καὶ παρεχομένη τῷ φιλορώματι. id est: Quamquam ne honore quidem ac rever-
tentia inter eos rex potiebatur. sed ejusdem mensa participes eos habebat, atque contubernaleis;
donisque benevolentiam eorum captabat: rixas vero eorum atque contentiones nusquam efferebat.*
Harum igitur gentium respublica mixta fuere ex monarchia & democratis: ita tamen, uti
hæc longe superaret illam. Malè & impropre Menander, qui in historiâ suâ *Ἄλεξιν τῶν
Λαγυθίδων* adpellavit μύραχον. Certe hæc regna non multum differebant à ceterarum
Germania gentium libertate. Quod si fuerit aliquod erga reges obsequium, ut vult Tac-
10 ius & Mag. Adamus: quamproximè ad patriam in liberos accessit auctoritatem. patris
quidpe boni est, severè quidem liberis imperare, admonere de officio, & delicta castigare:
at diligere tamen, & sèpè indulgere. & contrà, proborum liberorum est, obsequium præ-
stare parenti, ex reverentiâ tamen, non ob metum. quod libertati quām proximum; imò
ipsa est libertas. Hæc igitur tria fuere rerum publicarum genera in omni terrâ Germanicâ.

C A P. XLI.

*De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam
privatis, quam publicis.*

20 R E RUM PUBLICARUM generibus descriptis, haud alienum fuerit de democraticarum civitatum amicitiis, fœderibus, atque clientelis pauca quædam disserere. Jul. Cæsar, in belli Gall. com. vi, ubi Gallorum simul Germanorumque mores describit; In Galliâ, inquit, non solum in omnibus civitatibus atque pagis, partibusque; sed perè etiam in singulis domibus factio[n]es sunt: earumque factio[n]um sunt principes; qui summam auctoritatem, eorum judicio, habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumque summa omnium rerum consiliorumq[ue] redeat. idque ejus rei causa antiquissimum institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentem auxiliu egeret. suos enim opprimi quisq[ue], & circumveniri non patitur. neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Hec eadem ratio est in summa rotius Galliæ, namque omnes civitates in duas partes divisæ sunt. Quum Cæsar in Galliam vénit, alterius factio[n]is principes erant Aedu[i]; alterius Sequani. Hi, quum per se minus valerent, quod summa auctoritas ausiquitus erat in Aeduis, magnag[er]e, eorum erant clientele; Germanos atque Arivistum sibi adjunxerant; eosque ad se magnu[m] jactu[m] pollicitationibusq[ue] perduxerant. prælis vero compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfec[t]a, tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad se transducerent; obsidesque ab iis principum filios acciperent; & publice jurare cogerent, nihil se contra Sequanos conflixi iniuros; & partem finitimi agrî, per vim occupatam, possiderent; Galliæque totius principatum obtinherent. Quâ necessitate adductus Divitiacus, auxiliu petendi causâ Romam ad senatum profectus, infectâ re redierat. Adventus Cæsaris factâ commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis 40 per Cæsarem comparatis; quod ii, qui se ad eorum amicitias aggregaverant, meliore condione, arg. imperio & uiore se uti videbant, reliquis rebus eorum, gratiâ, dignitateque amplificata; Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Rhemi successerant. quos quod adaequare apud Cæsarem gratiâ intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis conjungi poterant, se Rhemis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter suebantur. ita & novam & repente collectam auctoritatem tenebant. Eo tamen statu res erat, ut longè principes haberentur Aedu[i]; secundum locum dignitatis Rhemi obtinherent. Cæsar heic clientelas adpellat atque amicitias, quas vulgus nunc Latinè loquentium dicit protectiones. sic enim Genuensium in Italiâ, & Vesoninorum in Galliâ, liberæ civitates, sub protectione vulgo dicuntur esse regum Hispaniæ: sic Hamoburgium in Germaniâ, ad Albim, sub protectione regum Daniæ; sic Aquæ Gra- 50 ni, sub protectione ducum Juliensem: id est, si Latialiter loqui velis, in clientela, in amicitia, sive etiam in fide. sic enim idem Cæsar, codem commentario anteâ, de Senonibus Gallis: Legatos, deprecandi causâ, ad Cæsarem mittunt. adeunt per Aeduos; quorum antiquitus erat in fide civitas. & mox: Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt: usi deprecatoribus Rhemis; quorum erant in clientela. Sed & sub imperio esse dixit Cæsar, idem quod in amicitia; ut suprà de Aeduis intelleximus. Ac sanè fuit imperium illud multo verius in populis Celticis, quam amicitia, ubi inferiores fœdere haud æquo superioribus juncti. hi quidpe majestatem illorum atque leges, tributaque imposita agnoscebant. Amicitiam id adpellavit haud semel Cæsar in Gallis Germanisque, more Romanorum; qui per hunc fucum.

fucum, per has blanditias gentium sub imperium redactarum animos emolliebant, quid minus inviti jugum collis suis susciperent. Non minus eleganter id, quam verè Voula, Romani exercitus dux, molle vocavit servitium in Batavis; ut suprà, cap. xxxix, ostensum est. Sic & alii illi in Galliâ fuere populi, quos amicos adpellabant Romani, & socios, & complures, quos liberos: qui tamen omnes eorum imperium, leges atque rectores tulerunt. Sed Celte nostri inter se qualeis habuerint amicitias, qualiaque fœdera, ostendatur. Fœderum omnium duo potissimum sunt genera: alterum *æquum*, alterum *iniquum* adpellatur. Aequo fœdere inter se qui junguntur, verè amici sociique dici possunt: quia utrorumque æqua manet majestas, æqua libertas. iniquo fœdere conciliati, rectius dicuntur clientes: quia eà gratiâ inter se junguntur, uti inferiores certis conditionibus parcent superioribus; majestatem atque imperium eorum agnoscant: certaque tributa pendant, vel officia quædam præstent: superiores vero è reciproco inferiores, resque eorum summâ fide contra hosteis tueantur ac defendant. Hoc fœderum genus, non modò in Germanis nostris atque Gallis, reliquisque Celtis, sed in aliis etiam per terræ orbem gentibus, origine fuisse antiquissimum, cuivis, historias veteres legenti, despectu facillimum est. Inter alia instituta, quæ Livius, Dionysius Halicarnassensis, & Plutarchus, aliquæ auctores Romulo, primo Romanorum regi, adscribunt, hoc etiam opidò falso est, quod illum primum patronorum clientumque cum nomina, tum conditiones in Romano populo, nuper à se in unam civitatem remque publicam collecto, instituisse tradant. nam quibus id verbis Dionysius ac Plutarchus de Romanis memorant; iisdem penè de Celtis dictum à Cæsare ac Diodoro reperio. nec tamen quemquam tam recordem, tamque imbecilla mentis reperi puto, qui credat, Celtas id à Romanis demum accepisse; præsertim quum ipse Cæsar testetur; antiquum id fuisse Gallorum institutum jam tum suo tempore. Mihi sane haud dubium est, quemadmodum innumera alia, ut suprà patuit, adeoque pleuraque in moribus & vivendi ratione, sic hoc etiam jam inde ex Asia, in gentium dispersione, detulisse cum Celtas in Celticam, tum Græcos in Græciam, Italos in Italiam, alias genteis in suas quamque terras. Atque hinc esse existimo, quod hodiisque per omnem terrarum orbem frequenti usu inferior superiorum, quamvis nonnunquam senex adolescentulum, à quo aliquid beneficii ad se redire posse putet, patrem vulgo adpellit. unde etiam patroni & patrocinandi apud Latinos nata sunt vocabula. Dionysii verba de Romulo hæc sunt, lib. II: Παρεκάλησας δὲ ἐδικεῖ τοῖς πατρικίοις τοῦ δημοσίου, Πεπτέψας εἰπάτω τῶν ἐκ τῆς πόλεως, οὐ αὐτὸς εἰπέτει, νέμειν ταχεῖτελον· ἔτι δὲ Εὐλειπόντι δεχάσαιν, καὶ Θετταλοῖς πέμψας τολμὴ χρώμαροι διεπελευνούσι, καὶ Αἴθιοι κατερχάσι, θητὸν κρέπτων λαβάν. σκέναις μὲν δὲ τὰς επικαὶς εἰργάντων τοῖς πελάταις, ἔργα τοῦ Πεπτέψοντος εἰς ταχεῖτελον εἰλέθεροις, καὶ σπέτη μὴ περίξιοι τὰν πελούσιον κατεύθυντες, καὶ Αἴθιοις εἰργάντων, καὶ ταλλαῖς ὀπερούσιοις χρώμαροι. σκάλαις δὲ Αἴθιοι μὲν Θήταις τοῦ πελάτεος, θητὸν δὲ λατερίας. Θετταλοὶ δὲ Πενειας, ὅνδιζοντες αὐτοῖς οὐδέ τοις τῇ κλήσῃ τὰν τύχειν. οὐδὲ Ράμιλοι οὐδεποτε τὸ περίγμα σκοτυμούσι, Πατρεωνίας οὐρανούς τοὺς τῶν πεντατονῶν πεπτάν ταχεῖτελοι. καὶ τὸ ἔργον χρηστὰν ταχεῖτελον εἰσαπίστοις, Φιλαδέρφωντος, καὶ πολικαὶς κατευθαύμαροι. αὐτῶν τὰς συγγαίσις. οὐδὲ τὰ νέα σκέναις τότε οὐρανούσι πέμψας τολμὴ ταχεῖτελον εἰργάντων τοῖς εἰσαπίστοις, πάσαις αὐτοῖς εἰργάντων τῶν τε ιδίων καὶ τοῦ κοινοῦ περιγμάτων, οὐδὲ μάλιστα εἰδοτον, παρέχειν. τοῦ δὲ πελάταις εἴδη τοῖς εἰσαπίστοις ταχεῖτελον εἰργάντων θυματεῖσθαι τοις πενταδοσίοις χαρισμάτοις, εἰς ταχανούς εἰσαπίστοις πατέρες χρηματῶν. καὶ λύτρα τοις ταχαναλλούσι πλεύραις, εἰς αὐτῶν η περδαν αὐχμαλοῦ οὐδειστον. δίκαιας τε αἰλούτων ιδίων η Κύμαις οὐρανούσια δημοσίας δέρυματον ἔχουσας πηματα, σκηνῶν ιδίων λύτρας δημοσίας, η διαεισμάτων ποιεῖσθαις, ἀλλὰ καρέλας εἰντερχεῖσθαι περιφοράς, καὶ τῆς ἄλλας τῆς τοις ταχαναλλούσι πλεύραις, τῶν αἰαλωμάτων οὐδὲ γῆρας πετεχεῖν. καὶ μεταξεπομπαῖς εἰσαπίστοις ταχαναλλούσι πλεύραις, ταῖς ταχεῖτελοις καὶ Φιλαδέρφοις Λαδοχοῖς τῶν πατρεωνίων, η δικτέρεωσιν διετέλεσαν οὐδεποτε τοῖς δυνοῖσι, ταχεῖτελοι δηλότοις καθαροῖς, έπιποτοῖς ηλίκιοι οὐρανούσιοι πελάται, ἀπαύσα τοῖς ταχεῖτελοις εἰσιστούσι, οὐδειστακατεύθυντες, ταχαναλλούσιοι πετεχεῖν, η πλεύραις τοῖς ταχαναλλούσι πλεύραις, χρηματάλλους τε δέρυματα δηρεσταῖν. Hoc est: Comendavit patricis plebeos; optione cuique è vulgo data, uti, quem vellet, patrum sibi legeret. mos sane Græcus, & antiquus; quo diu Theffali nisi sunt, & Athenienses prisæ: sed tum receptus in melius. illi namque superbè utebantur clientibus; operaeis injungentes, que non decent liberos homines: & si quando iussa non fecissent, intentantes verbera: ad cetera quoque abutentes, tamquam emittitis.

emittit. Hos Athenienses ἡγαντας vocabant, ob ministeria: Thessali vero πινεῖς; ipso statim vocabulo fortunam iis exprobantes. (nam πίνεις Græcis significat pauperem cfr.) Romulus contrā, & adpellatione decorā hanc rem cohonestavit, Patronatum nominans tutelam pauperum, & abjectorum: & commoda utrisque addidit officia, excogitatā civilis & humanā copulā. Ius illud patronatus à Romulo tunc prescriptum; diuine à Romanis observatum, hujusmodi constabat officiis: Patronos oportebat clientibus respondere de jure, cuius illi rudes essent: & absentium aquæ ac præsentium curam gerere; facientes, quidquid pro filiis parentes solent facere, quod ad pecunias & pecuniarios contractus attinet: & liteis pro clientibus suscipere; si eis contra jus in contractibus offerretur detrimentum: item, si in jus vocarentur, sustinere accusatoris impetum: & ut compendio dicam, quietem 10 eis, quā maximè opus haberent, parare à privatis publicisque negotiis. Viciissim clientum erat, patronos in elocandis filiabus juvare, si eis parum esset pecunia: &, si vel ipsi, vel ipsorum filii capti essent, pretium hosti dependere: privataram quoque litium perditarum estimationes, & mulieras publicas pecuniarias pro eis solvere: idque samius proprio, non fænore, sed gratis: in magistratibus item, & muneribus gerendis, ceterisque publicis impendiis, sumptuum partem non minūs, quam genere propinquos, sustinere. Et maxima laus erat nobilium, habere clientes quām-plurimos; non hereditaris tantum clientelis conservatis, verūmetiam novis, propriā virtute partis, ingensque certamen erat utriusq., ne vincerentur mutuā gratiā & benevolentia, dum clientes patrons omnia pro virili obsequia præstare nitebantur; & viciissim, patroni nullis corrumphi muneribus poterant, uti clientes molestari sinerent. Eadem Plutarchus in Romulo brevius ita: Επίρρει τοῦ δωμάτου τοῦ τολμῶν διηρέψει, πάτερας αὐτοῖς καὶ μεράλων δικεύων τοῦ δέσμου συντομοῦ. οὐ πιθανόν τοῦ τολμῶν, καὶ τοῦτον δικαιοδοχεῖσθαι, οὐ μέντος τοῦ τολμῶν, καὶ μόνον ληώντες, αἰδά καὶ πενομένοις θυσιάσιοις συνεκδόντοις, καὶ λεία συνεκλινόντες. Id est: Reliquos etiam potentiores à vulgo disjunxit, patronos eos adpellans; vulgus autem clientis, eaque re mirificam benevolentiam mutuū excitavit; quam jura invicem magni ponderis consequuntur. illi enim interpreteis juris patronosque in foro litigantium, consiliariosq; omnium & procuratores se se exhibebant. hi verò illos demerebantur, non modò in honore habentes, sed dotem etiam filiis eorum, si qui paupertate laborarent, conferentes, inque debitis exsolvendis eos adjuvantes. Hæc isti duo de Romanorum plebe. Cæsar, prædicto comment. vi, penè eadem de Gallo 30 lorum plebe tradit: hæc superioribus continuo subtexens: In omni Galliâ corum hominum, quib; aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo; alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: que per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriā potentiorum premuntur; se in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Hoc equidem magis ad Theffalorum, quām ad Romanorum morem. Verū ego vereor, ne hoc quoque, ut innumera alia, nimis negligenter Cæsar in Galliâ notaverit: multoque meliorem credo fuisse apud Gallos τὴν τινῶν conditionem. Probiora sanè verioraque sunt ea, quæ paullo post sic narrat de equitum genere: Eorum ut quisq; est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circa se ambactos, clientesq; habet, hanc unam gratiam potentiamq; neverunt. Certè clientes hi iidem 40 erant, qui ambaucti, homines liberi ē plebe ob rei familiaris angustiam in nobilis alicujus clientelam ac fidem transgressi. Diodorus, lib. v, de Germanis simul atq; Gallis ita scribit: Επίτροποι δὲ καὶ θρησκευτικοὶ εἰσὶ οἱ θεοὶ, οἵ τε πενήται καὶ αλεξανδρῖνοι οἱ λιούχοις καὶ τριγασιαῖς καὶ ωῖς τὰς μάχας. id est: Ministros libera conditionis in bella secum ducunt, ex egenis dilectos: qui rhedariorum & propugnatorum operam eis præstant. Atque ad hos ambauctos, sive ministros, spectant illa Cæsaris verba: Penè in singulis domibus factiones sunt. earumque factiōnū sunt principes, qui summatam autoritatem, eorum iudicio, habere existimantur: quorum ad arbitrium iudiciumq; summa omnium rerum consiliorumque redeat. Idque ejus rei causā antiquitas institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiem auxiliū egeret. suos enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur. neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Hoc certè quām proximè ad 50 Romanorum patrocinatum accedit. Unde etiam dubium non est, quin & ipsi hi Gallorum Germanorumque ambaucti, quemadmodum Romanorum clientes, conditionibus quibusdam ad certas operas, certaque officia patronis suis obstricti fuerint inter quæ hoc vel maximum, uti omnes tam adversæ, quām prosperæ fortunæ casus una cum ipsis perferrent. Exempla hoc docent in Germanorum gentibus, apud Tacitum. is enim, annal. libro primo, ita tradit: Germanis pretium fuit, convertere agmen. pugnatumque in obstantis; & creptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientium manu. Et annal. lib. 11: Non modò Cherisci, sicutque eorum, vetus Arminii miles, sumserè bellum; sed è regno etiam Marobodus Sveva gentes, Semnones, ac Langobardi, defecere ad eum, quibus additis præpollebat, ni Ingviomerus cum manu clientum

clientum ad Maroboduum perfugisset. Item annal. lib. XII: *Digressus castellis Vannius, funditus prælio, quamquam rebus adveris laudatus, quod & pugnam manu capessit, & corpore adverso vulnera exceptit.* Ceterum ad classem, in Danubio operientem, perfugit. Secuti mox clientes; &, acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt. Sic prædicto annal. libro secundo: *Et Marobodus quidem Ravenna habitus.* Idem Catualde casus: neque aliud perfugium, pulsus hanc multo post, Hermundorum opibus, & Iubillo duce, receptusque, Forum Iulium, Narbonensis Gallie coloniam, mittitur. Barbari, utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege Vanno, gentis Quadorum. Nempe, his quamvis patronos Ravennam Forumque Julium usque sequi haud licuerit; tamen adverfam unâ cum illis perferre sortem, patriaque exsulare, ex pactâ fide tenebantur. Domi equidem in 10 pace non multo meliorem eorum apud patronos fuisse conditionem, quam servorum colonorum, facile crediderim: nisi quod clientes liberi. Tacitus, in libro de Germaniâ, de coloniis ita narrat: *Verberare servum, ac vinculis & opere coercere, rarum. occidere solent: non disciplinâ & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi, quod impunè.* Consimili impetu patronos nonnumquam in clientelis fuisse invectos, haud equidem dubitaverim. unde illud Cæsari natum: *In hos eadem omnia sunt jura, que dominis in servos.* Atque haec tenus de clientelis privatis. De publicis ita Cæsar continuo subiungit: *Eadem ratio est in summâ totius Gallia, namque omnes civitates in duas partes divisæ sunt; & quæ sequuntur.* Hoc equidem in Galliâ Celticâ, ante Cæsaris in eas horas expeditionem. Germanis eumdem observatum, fuisse morem, uti, quæ civitates per se minus valerent, et in validiorum se traducerent clientelam, docent historiæ. Cæsar ipse, in comment. IV, de Condrufis, Germanicâ cis Rhenum natione: *Quâ spe adducti Germani, latius jam vagabantur; & in fineis Eburonum, & Condruforum, quisant Trevirorum clientes, pervenerunt.* Et comment. V, de aliis Germanis Cisrhennanis: *Facile hac ratione Nerviis persuadet, itaque confestim dimissi nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos; qui omnes sub eorum imperio sunt; quam maximas manus possunt, cogunt.* Clientelis vocat eosdem mox postea, in his verbis: *Magnâ manu Eburones, Aduatuci, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Commentario verò VI, de Chatris, gente Transrhenanâ, quos ille Svevos impropriè vocat: *Fit ab Ubis certior, Svevos omnes in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, que sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant.* Hos paulo post socios adpellat: *Ubis referunt, Svevos omnes, postquam certiores nuntiis de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coegerint, penitus ad extrelos fines sese receperisse.* Tacitus, ut ante relatum, annal. lib. II: *Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumere bellum.* Fuere in his haud dubiè, cum alii circum populi, tum maximè Fosi, qui aliis postea dicti Saxones, trans Albim incolentes. Idem auctor, in libro de Germaniâ: *In latere Chauchorum Cattorumq; Cheruscis nimiam ac marcentem diu pacem illacefisti nutriterunt. & mox: Cattis vicitribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex equo socii, cum in secundis minores fuissent.* De aliis Cheruscorum sociis, sive clientibus, quos Dulgibinos Tacito, & Dulgumnios Ptolemaeo adpellari, suo loco ostendam, haec refert Strabo, lib. VII: *Οι Χερύσκοι, καὶ οἱ τέτων Στάγειροι. μηδ οἵ τε οἱ τάγματα Φαρμόνιοι. Εἰς επαγγελίαν Οὐάρη Κερύλλιας προσαποδοφέντες, ἀπώλετο ἐν εριθείᾳ.* id est: *Cherusci, & qui sub eorum sunt imperio: apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem insidiis circumvente perierunt.* Atque haec ferè sunt, quæ de clientelis priscum Germanorum, tam privatis, quam publicis, dicere habui.

C A P. XLII.

De conciliis, atque judiciis; item de delictorum pœnis.

De rerum publicarum generibus postquam superioribus capitibus actum est, de conciliis civitatum nunc etiam nonnulli dicuntur; item de judiciis publicis, & de- 50 lictorum pœnis. Conventuum, sive conciliorum duo fuerunt genera: alterum majorum, minorum alterum. Auctor noster in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* Minoris res domi in suo quisque princeps pago transigebant, cum centenis suis comitibus, de quibus suprà dictum. super majoribus rebus tam plebs quam singulorum pagorum vicorumque principes in commune totius civitatis concilium congregabantur. De his conventibus ita idem noster, eodem libro: *Cœunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletetur. nam agendis*